

IN GESPREK MET FILOSOOF EN VAKDIDACTICUS KRISTOF VAN ROSSEM

‘REFLECTIE BEGINT WAAR DE SPONTANE EXPRESSIE VAN DE OPINIE WORDT VERSTOORD’

Het is voor sommige vloeken in de kerk: filosofische gesprekken in de maatschappijleerles. Desalniettemin is het filosofisch gesprek een activiteit die voor veel van onze leerdoelen dienstbaar is. *M&P* sprak met filosoof en vakdidacticus Kristof Van Rossem over didactiek, filosofische gesprekken en de (on)mogelijkheden daarvan in het klaslokaal.

KOEN VOSSEN

Vorig jaar heeft u een boek geschreven over het filosofisch gesprek. Wat is volgens u het belangrijkste punt uit uw boek?

‘Het belangrijkste punt is dat het filosofisch gesprek niet alleen gaat over een thema dat voor de groep of het lespakket belangrijk is, maar dat de training in het denken minstens zo belangrijk is. Vandaar ook de metafoor van de muziek, die ik constant in mijn boek laat terugkomen. Voor een goede muziekleraar maakt het niet zoveel uit wat je speelt, maar of je foutloos, overtuigend en aangenaam speelt. Een filosofisch gesprek is naast een oefening in denken ook een verrijking van de ervaring. Je krijgt een beter zicht op wat je hebt meegemaakt en wat je daarvan vindt. Een andere mogelijkheid is dat je aan je eigen aannamen begint te twijfelen en nieuwe perspectieven krijgt. Dat zijn de resultaten op de inhoud, maar op de vorm leer je onder andere zaken korter te verwoorden, beter te beargumenteren en te luisteren.’

Wat moet je als docent en leerling hiervoor kunnen?

‘Ik onderscheid drie zaken die van belang zijn. Ten eerste de *houding*, hierbij hebben we het bijvoorbeeld over stilzitten en concentreren. Als gesprekleider (c.q. de

docent) doe je dat voor. Door dit gedrag te modelleren worden de leerlingen hier ook in getraind. Ten tweede de *technieken*; dit speelt in het achterhoofd van de gespreksleider. Dit noemen we ook “kritisch denken”. Deze technieken leer je leerlingen aan door meer dan alleen gesprekken, zoals door oefeningen in bijvoorbeeld het onderscheid aanbrengen tussen feiten, interpretaties en waarden. Ten derde zijn er de *bewegingen*. Als een gesprek goed wordt uitgevoerd zie je die bewegingen terug. De deelnemers tonen dat ze naar elkaar hebben geluisterd, nemen een standpunt in, geven hier argumenten voor, vergelijken die argumenten enzovoorts. De gespreksleider stuurt dan het gesprek door die vragen te stellen die deze bewegingen veroorzaken. Het komt vaak voor dat mensen een poging doen om een standpunt in te nemen, maar dit dan vaag verwoorden. Daag hen dan uit om concreet te reageren.’

Goed luisteren is een van de belangrijkste zaken in een (filosofisch) gesprek. Ik vernam dat u alles wat in een gesprek wordt gezegd onthoudt. Dat verwondert nogal: hoe lukt u dat?

‘De focus van de gesprekleider ligt minder op de inhoud, maar meer op hoe deelnemers formuleren wat ze zeggen. Stel, persoon A neemt na tien minuten

een andere positie in dan daarvoor, moet je als gesprekleider dan de vraag kunnen stellen: “Wat is het verschil tussen wat je aan het begin zei en nu zegt?”. Een van de meest lastige dingen als gesprekleider is het afleren om mee te denken op de inhoud. Je moet op dat vlak stoppen met denken. Hierdoor ontstaat de ruimte om je op de vorm toe te leggen. Dit betekent concreet dat als je bijvoorbeeld de vraag stelt of je gelukkig kunt zijn zonder hoop, je dan vooraf weet dat er circa vijf posities kunnen verschijnen. De posities *ja*, *nee*, *ja en nee*, *misschien* en *ik weet het niet*. Vervolgens weet je dat de posities van een argument moeten worden voorzien. Door die focus kun je onthouden wie een antwoord geeft, wie geen antwoord geeft en wie reageert in plaats van antwoordt.’

Luisteren onderscheidt u in selectief en beschikbaar luisteren. Wat bedoelt u daarmee en waarom is dat onderscheid relevant?

‘De gespreksleider moet leeg zijn in zijn hoofd. Daardoor kan hij onthouden wat er letterlijk wordt gezegd. De woorden die de leerling gebruikt moeten altijd terugkomen in de vragen die hij stelt. Anders ervaart de leerling dat hij een andere weg wil inslaan. Als de gespreksleider dicht bij de woorden van de leerling blijft reflecteert hij sneller. Het *beschikbare luisteren* gaat nog een stap

'Moet de UEFA de Hongaarse voetbalploeg sanctioneren voor de anti-homowetgeving in Hongarije?' Sommige landen namen zelf al initiatief, zoals Duitsland dat een poging deed om tijdens het EK Voetbal de Allianz Arena in München van regenboogkleuren te voorzien (foto: Piero Nigro | Unsplash).

verder. Je kunt pas een goede vraag stellen als je een duidelijk beeld hebt van wat er werd verwoord zoals het werd verwoord, en niet zoals jij denkt dat het werd verwoord. Je kunt alleen maar werken aan het denken van je leerlingen als je hebt gehoord wat ze hebben gezegd. Denken concretiseert zich namelijk in taal. Sommige mensen hebben een grote chaos in dat hoofd. Als jij na vijf minuten niet meer weet wat je hebt gezegd, betekent dat dat jij niet denkt; didactisch gezien pak ik dat, heel simpel, aan: dikwijls leg ik zinslimieten aan. "Zeg in één zin wat jij wilt zeggen". Door die beperking moet de gesprekspartner bewust nadenken over wat hij wil zeggen. Eveneens zie ik vaak impulsieve reacties. Ik vraag aan leerlingen die altijd hun vinger opsteken: wat is de status van wat jij wilt zeggen? Wil je een vraag stellen, wil je een opmerking maken over iets dat reeds is gezegd of wil je iets nieuws inbrengen? De leerling moet dan eerst nadenken voordat hij het woord krijgt.'

Wat heeft een maatschappijleerdocent aan deze filosofische vaardigheden?

'Een belangrijke oefening in mijn boek gaat over de vaardigheid *cognitieve empathie*. Dat is een oefening die ook past in het maatschappijleercurriculum. Deze empathievorm gaat minder over invoelen en meer over de verbeeldingskracht die je

nodig hebt om te begrijpen hoe het is om iets mee te maken. De oefening kan dan zijn: beschrijf eens de dag van persoon x? Dit kun je dan variëren, bijvoorbeeld: een pedofiel of zelfmoordterrorist. Wat doet hij? Hoe voelt hij zich? Welke vrienden heeft hij? Welke leerlingen doen dat beter? Veel leerlingen zullen dat direct moreel veroordelen, terwijl anderen dat veel neutraler benaderen. Die vaardigheid is voor mij echt de kern van burgerschapsvorming.'

Het is momenteel heel populair om filosofische gesprekken te zien als geneesmiddel tegen extremistische opvattingen bij de jeugd. Kan deze pretentie worden waargemaakt?

'Die pretentie is overdreven. Je moet veel meer dingen doen dan gesprekjes voeren. Daarnaast is kritisch denken voor iedereen relevant. Radicalisering van jongeren is eigenlijk geen probleem. Zij radicaliseren als het ware van nature. Het wordt pas echt een probleem op het moment dat dit in extremisme en geweld omslaat. Een aanverwant thema is de nieuwe politieke correctheid bij jongeren. Onder het mom van diversiteit wordt de echte diversiteit uitgewist. Je krijgt dan heel uniform denken. Je mag niet meer tegen homo's zijn. Die positie komt vaak voort uit onbegrip. Leerlingen begrijpen het nog niet helemaal. Neem bijvoorbeeld

de nieuwe anti-homowetgeving in Hongarije. Dit soort wetten zijn niets nieuws. Wat ik met mijn leerlingen zou doen is ze de in cultuur te laten duiken en ze bijvoorbeeld leren de machismocultuur van Rusland te begrijpen (wat is machismo of waarom hebben grote godsdiensten ook problemen met homoseksualiteit?), zodat zij op een genuanceerde manier leren kijken. Dit is eigenlijk waar Hannah Arendt over schrijft. Het is de opdracht van de leraar om te werken aan een goed oordeelsvermogen bij leerlingen. In het beste geval hebben leerlingen meningen. Soms zijn het slechts reacties, doen ze mee met wat ze op sociale media horen. Docenten moeten leerlingen onderwijzen om meningen tot oordelen te transformeren. Een oordeel komt tot stand door *de toets van noodzakelijke kennis*. Wat moet je weten om iets te kunnen begrijpen? Ik zou daaraan werken: leerlingen deftige en genuanceerde oordelen laten formuleren, in plaats van tendentieuze meningen.'

Welke stappen moet de docent zetten om dat te kunnen bereiken?

'Veel docenten willen alle bloemen laten bloeien. Iedereen mag zijn mening presenteren, terwijl de leerkracht eigenlijk een versturende opdracht heeft. Het is natuurlijk goed dat leerlingen mogen vertellen, anders heb je niets om over te

spreken, maar je moet vervolgens verstorende vragen stellen. Didactisch gezien kun je die transfer van reactie/mening naar oordeel met de volgende oefening aanpakken. Laat leerlingen reageren op een vraag, zoals 'Moet de UEFA de Hongaarse voetbalploeg sanctioneren voor de anti-homowetgeving in Hongarije?'. Leerlingen bepalen hun positie en argument en vervolgens moeten ze zeven alternatieve argumenten bedenken. Minstens de helft van de argumenten moeten een andere positie dan de eigen ondersteunen. Tot slot moet de leerling afwegen welke argumenten beter zijn dan het eigen (begin)argument. Wat daar dan uitrolt kun je een oordeel noemen.'

Samengevat leer je leerlingen dus eigenlijk een soort distantie aan ten opzichte van het eigen standpunt; een streven dat ook is terug te zien in het werk van enkele vakdidactici in Nederland. Bestaat niet het gevaar dat als leerlingen distantie/vertwijfeling wordt aangeleerd zij puberaal doorslaan in een 'waarheid ontkennende', nihilistische spiraal?

'Ik spreek altijd over passionele afstand of betrokken distantie. Je moet ergens voor durven te gaan, maar ook in staat zijn om het te betwijfelen; een dubbelheid. Pubers weten vaak nog niet wat ze ergens van vinden. Ik vind het onderzoek van de ervaring een heel

interessante en belangrijke. Het gesprek moet gaan over zaken waar leerlingen daadwerkelijk van wakker liggen. Dan zul je merken dat leerlingen veel minder vaak nihilistische standpunten zullen innemen. Het gaat namelijk over wat zij zelf hebben meegemaakt.' ♦

Het boek *Het filosofisch gesprek* van Kristof Van Rossem is te bestellen via www.hetfilosofischgesprek.be. Zie verder voor training en opleiding www.socratischgesprek.be.

(advertentie)

SCHRIJVERS EN TEKENAARS GEZOCHT

van 20 november tot aan de kerstvakantie

Overal ter wereld klimt deze winter jong en oud in de pen. Ze schrijven brieven aan koningen, presidenten en ministers. Ze vragen om de vrijlating van mensen die gevangenzitten omdat ze een grote mond hadden of om discriminatie tegen te gaan. Ze schrijven groeten en tekenen kaarten. Zo steunen ze mensen die groot onrecht is aangedaan.

DOE OOK MEE

Schrijf en teken met jouw klas mee tijdens Amnesty's **Write for Rights**. Bestel het gratis schrijfpakket (met materialen voor een hele klas in het basis- en voortgezet onderwijs en mbo) op amnesty.nl/scholen.

Bestel **NU** het gratis **Write for Rights-pakket!**

AMNESTY INTERNATIONAL